

ВИЩА ШКОЛА

УДК 37.013

О.В. БІЛОСТОЦЬКА

СЕМІНАР ЯК ФОРМА НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

На основі аналізу науково-методичної літератури у статті обґрунтовано форми організації та проведення семінарів як форми навчально-дослідної роботи.

Ключові слова: навчально-дослідна робота; методика; семінар.

Останнім часом значно зросла роль нетрадиційних чи варіативних форм організації науково-дослідної роботи студентів. Проблемами навчально-дослідницької роботи студентів займалися Ю. Бабанський, В. Давидов, А. Донцов, В. Журавльов; В. Загвязинський, І. Зимня, Л. Кайдалова, Т. Кожухова, Н. Кузьміна, П. Образцов, О. Рудницька, Ю. Туранов, В. Уруський. Аналіз практики роботи вищих навчальних закладів та наукових джерел [1–5] довів, що для залучення студентської молоді в науковий процес дуже важливим є використання елементів наукового дослідження під час аудиторної роботи. Але виникає суперечність між необхідністю включення студентів до навчально-дослідної роботи та використанням традиційних форм організації навчання, що не сприяють стимулюванню студентів до наукового пошуку.¹

Мета статті – розкрити нетрадиційні форми організації та проведення семінарських занять для ефективного залучення майбутніх педагогів до наукового пошуку.

Семінарські заняття забезпечують розвиток творчого професійного мислення, пізнавальної мотивації і професійного використання знань у навчальних умовах. Професійне використання знань – це вільне володіння мовою педагогічної науки, тобто точне оперування термінами, поняттями, визначеннями.

Семінари складаються з двох взаємопов'язаних ланок – самостійного вивчення студентом програмного матеріалу та обговорення на заняттях результатів пізнавальної діяльності. Вони вчать працювати самостійно, формують навички роботи з літературою, розвивають інтерес до предмета, вчать аргументувати відповідь, сприяють зв'язку теорії і практики [1; 3; 4].

У нашому дослідженні ми застосували систему нетрадиційних семінарів, серед яких найефективнішими виявилися такі різновиди, як:

1. *Просемінарські заняття* – це перехідна організаційна форма пізнавальної діяльності слухачів від навчального семінару до пошукового семінару, у структурі якої об'єднуються окремі компоненти семінарів ввідних, оглядових, самоорганізуючих і творчо-пошукових.

2. *Семінар – ділова гра*. Мета: практичне застосування теоретичних знань і отримання в педагогічному процесі певних накреслених результатів за рахунок відпрацювання на семінарі вмінь використовувати сукупність психолого-

педагогічних методів. Семінарам такого виду притаманні: розподіл ролей, сумісна діяльність; діалогове спілкування; загальна ігрова мета, яка є стрижнем гри, фоном для вирішення конфліктів та суперечностей; імпровізація; клімат змагання: оцінювання результатів гри та професійних знань; система стимулювання, яка спонукає до дій, які б виконували в реальній практиці; динамічність, неперервність й захопленість ділової гри; досягнення навчальної, розвивальної і виховної мети; факт ділової гри.

3. *Семінар – захист проекту*. Передбачає активізацію вирішення педагогічних теоретичних проблем на практиці, що містять дослідницьке, навчально-пізнавальне завдання, яке розв'язують при організації проектно-конструкторської діяльності слухачів. Особливість такого семінару полягає в тому, що він проходить декілька днів, має за мету розробку наукових проектів, що використовуються за межами навчального закладу. Структура семінару: підготовчий блок, або теоретичний (лекції та методичні рекомендації щодо розробки проекту, ознайомлення зі змістом основних питань семінару); мислення “образами”; мислення в “паралельних площинах”; мислення з різних точок зору; мислення в основних елементах.

4. *Семінар ліквідації безвихідних ситуацій*. Пропонує правила варіювання рішень: використати по-іншому, пристосувати, модифікувати, посилити, послабити, замінити, перекомпонувати, переробити, об'єднати.

5. *Семінар семиразового пошуку*. Включає сім стадій: аналіз проблемної ситуації, аналіз функцій, аналогів та суперечностей, визначення необхідного рівня рішень, генерування ідей, вибір евристичних засобів, конкретизація ідей; оцінювання альтернатив і вибір раціональних варіантів, спрощення, розвиток і реалізація рішення. Одним з прийомів цього методу є сім ключових питань Квінтіліана: суб'єкт, об'єкт, місце, засіб, мета, спосіб, час [2, с. 13–14].

6. *Семінар-ситуація*. Мета: у ході аналізу проблемних ситуацій формувати вміння формулювати, виявляти, аналізувати ситуації залежно від наявної інформації та розвивати самостійність, ініціативність у прийнятті рішень. Ситуативні завдання, що розглядаються на семінарі, відрізняються від завдань-вправ: якщо в останніх сформульовано умову та предмет пошуку, то в професійній ситуації-задачі таких параметрів немає. Ситуація містить факти, інформацію, аналіз якої потребує знайти проблему та із розглянутих варіантів вибрати оптимальний, що потребує від спеціаліста професійних знань. Розглядають такі види ситуацій: ситуація-проблема – поєднання фактів із реальної професійної практики. Структура семінару. Організація слухачів: розподіл по групах; ознайомлення з метою: визначення кола проблем; інструктаж; надання роздаткового матеріалу; ознайомлення з експертною групою; з критеріями відповідей. Методика аналізу ситуацій: рольовий розіграш певної ситуації, що дає змогу вивчити ситуацію досконально, а її аналіз переходить у рольову гру. Практикується колективне обговорення варіантів розв'язання ситуацій, що дає змогу поглибити досвід кожного, послухати їх оцінки, доповнення, зміни. Підбиття підсумків. Висновки щодо проведення семінару.

7. *Семінар контрольних запитань*. Семінар контрольних запитань використовується для психічної активізації творчого процесу. Мета – за допомогою наведених запитань підвести до вирішення завдання. Семінар може використовуватися як в індивідуальній роботі, коли дослідник сам ставить запитання і шукає

на них відповіді, так і при октавному обговоренні проблеми, наприклад, при мозковій атаці. В практиці винахідництва використовуються питальники, складені Т. Ейлоартом, А. Осборном, Е. Раудзенпом, Д. Пірсоном.

8. *Семінар АBBЗ* (алгоритм вирішення винахідливих завдань). Це чітка програма дій, яка характеризується детермінованістю та результативністю. Цей семінар пропонує позбавитися від дій психологічної інерції шляхом вирішення внутрішніх, притаманних об'єкту завдань, суперечностей. Одним з основних механізмів подолання суперечностей є перехід від даної в завданні системи до "ідеальної" шляхом формулювання кінцевого результату [4, с. 15].

9. *Семінар фокальних об'єктів*. Виводить мислення на новий оригінальний дослідницький шлях засобами активізації асоціативного мислення. Сутність семінару полягає в перенесенні ознак випадково обраних об'єктів на об'єкт, що удосконалюється, який знаходиться ніби у фокусі перенесення і тому називається фокальним. У результаті виникає велика кількість непередбачених варіантів рішення. Використовується для пошуку нових модифікацій, способів дій. Використовується для індивідуального та колективного вирішення проблеми.

10. *Семінар гірлянд випадковостей та асоціацій*. Дає змогу знайти велику кількість підказок для нових ідей, наприклад, мета: запропонувати нову модифікацію об'єкта – складання гірлянд синонімів об'єкта, складання гірлянди випадкових об'єктів; складання комбінацій із двох гірлянд; складання переліку ознак випадкових об'єктів; почергове приєднання до об'єкта і його синонімів ознак випадкових об'єктів; з ознак випадкових об'єктів генеруються гірлянди вільних асоціацій; до елементів гірлянди синонімів приєднуються елементи гірлянд асоціацій. Далі проводяться оцінювання та вибір оптимальних варіантів.

11. *Семінар Менделла*. Полягає в тому, що перенесення ідей із віддалених галузей знання відбувається інтуїтивно, але може бути прискорене за допомогою свідомих прийомів: свіжий погляд у незвичних обставинах; спроба встановити смисловий зв'язок між даним об'єктом та будь-яким іншим; різноманітні питання; повернення до рішення в нових обставинах; фіксація ідей.

12. *Семінар – розгорнута бесіда*. Тема семінару поділяється на невеликі за обсягом, органічно пов'язані між собою питання, що формулюються як пізнавальні, проблемні завдання. Логіка вирішення одного завдання вводить до вирішення іншого. Структура семінару: організація слухачів; повідомлення теми, питань семінару; ознайомлення з організацією навчальної роботи; бесіда: обговорення невеликих за обсягом питань, що потребують чітких відповідей з опорою на зіставлення, порівняння, узагальнення, систематизацію фактів; логіка побудови вирішення одного завдання поступово приводить до постановки іншого завдання, а в результаті встановлюється істина; ставлять запитання всі учасники семінару; обов'язково неповні відповіді уточнюються, приводяться до логічного кінця і вчитель підбиває підсумок вирішеного завдання й тільки після цього переходять до іншого питання; підсумок семінару.

13. *Семінар-доповідь*. Особливість семінару полягає в діалозі між доповідачем та опонентами. У доповіді має бути розкрито проблему у вигляді тез або аргументів, які об'єднують інформацію різних джерел.

Структура семінару: підготовчий етап: розподіл ролей, завдань керівником семінару; ознайомлення зі списком необхідної літератури; доповідач намічає мету вивчення інформації; планування власної діяльності слухачами (розро-

бка змісту, обсягу роботи, конкретизація та визначення теми, складання плану доповіді та логіки розкриття теми); консультація керівника семінару; систематизація матеріалу, уточнення композиції, висновки та узагальнення; написання доповіді: ознайомлення керівника з текстами доповідачів та опонентів (зі слухачами можна провести репетицію виступу з використанням основних правил ораторського мистецтва); корекція доповіді (можна використати групову консультацію, коли організатор відповідає на запитання опонентів та виступаючих); основний етап (проведення семінару): повідомлення теми, мети семінару, визначення теми доповідей, основних доповідачів та їх співдоповідачів, опонентів; виступ доповідачів та його доповнення матеріалами з фактичними та статистичними даними. Дуже важливо, щоб кожний виступаючий висловлював власну думку, робив висновки, наводив зв'язки між фактами інших виступаючих; виступ опонентів (рецензентів), які розгорнуто надають оцінку, роблять зауваження й доповнення; відповіді виступаючих на зауваження та запитання учасників семінару; підсумковий етап.

14. *Пошуковий семінар* передбачає досліду діяльність учасників семінару в групах, а потім колективний пошук розв'язання професійних завдань, проблем. Структура семінару: ознайомлення з темою, метою семінару, інструктаж перед кожним етапом семінару, актуалізація опорних знань, мотивація пізнання, постановка проблеми, вибір необхідних засобів для вирішення проблеми; виконання дослідницько-пошукових дій учасників семінару; складання звіту, обговорення результатів дослідження, виступ опонентів; захист результатів з урахуванням корекційних зауважень; рефлексія діяльності; підсумки семінару.

15. *Семінар-диспут*. Мета: обмін обґрунтованими думками, формування нових ідей, поглядів, поглиблення знань з теми, уточнення та логічне висловлювання думок, аналіз та зіставлення різних точок зору та власної думки, уміння знаходити докази для власних висновків. Семінар проходить у формі колективного інтелектуального обговорення, яке дає змогу розглянути факти, явища з різних точок зору. Розглядають такі види семінару-диспуту: диспут, що здійснюється під час спільного вирішення проблеми всією групою; диспут, спрямований на формування переконань учасників диспуту, у ході якого більш важливого значення набувають власні оцінки слухачів, система їх цінностей; диспут, метою якого є обґрунтування наукових положень.

Структура семінару: підготовчий етап, що передбачає вибір та оголошення теми, мети колективного пошуку істини за чітко визначеними питаннями: формування питань, кожне з яких містить суперечності й передбачає обговорення з різних (полярних) точок зору; розподіл учасників на підгрупи, кожний з яких буде дискутувати з іншим за визначеними питаннями. Основний етап: визначення теми, мети, часу обговорення кожного питання; організація диспуту; виступ ведучого. Завдання ведучого: встановити психологічний контакт з аудиторією; встановити зв'язок між теорією та практикою в ході дискусії; включення учасників до пошуку фактів суб'єктивного досвіду й аргументації доказів; порівняння різних точок зору та їх узагальнення; об'єктивне оцінювання диспуту; використання різних прийомів активізації диспуту: бумеранг; прийом доведення утвердження до абсурду; атака питаннями; прийом виявлення суперечностей у висловлюваннях; прийом розподілу на частини; прийом "Так, але..."; первісне обговорення в мікрогрупі аргументів доказу точки зору; висловлюються лідери

кожної мікрогрупи з різними підходами до вирішення завдання: всі учасники ставлять запитання лідерам і відповідають на питання. Підсумковий етап: робляться висновки до кожного питання та висновки.

16. Семінар-конференція – це форма навчання, яка узагальнює самостійне набуття науково-практичного досвіду роботи кожного учасника семінару над питаннями теми. Особливістю цього виду семінару є те, що він проводиться на кінцевому етапі роботи над темою, дає змогу показати різні варіанти вирішення завдань: встановлюються глибинні зв'язки між окремими темами. Важливу роль відіграє ведучий, який аналізує виступи та доповіді, керує полемікою між доповідачами та оцінює представлені на обговорення доповіді; виявити те нове, що може зустрітися у виступах, чітко сформулювати питання, над якими треба буде подумати в майбутньому.

17. Проблемні семінари – це організаційна форма, розрахована на групове опрацювання однієї особливо важливої та складної проблеми, що забезпечує всебічне вивчення відповідної наукової проблеми і формує особисту позицію та практичну готовність учасників до використання результатів наукових досліджень. В основу проведення проблемного семінару покладено: створення керівником проблемної ситуації; виявлення учасниками семінару проблемної ситуації; визначення і формулювання проблеми слухачами; вирішення учасниками самостійно або під керівництвом цієї проблеми. Проблемна ситуація – це ситуація, яка виникає внаслідок такої організації викладачем взаємодії учасників семінару з об'єктом пізнання, яка допомагає виявити пізнавальну суперечність, сутність якої полягає в неможливості за допомогою знань і дій, якими володіють учасники, вирішити суперечності, що виникли. Способи створення: зіткнення з явищами, фактами, які вимагають теоретичного пояснення; спонукання до аналізу зовнішніх суперечливих фактів, явищ; вибір із суперечливих фактів, висловлювань тих, що вважають правильними шляхом самостійного порівняння, зіставлення фактів, явищ; висування гіпотез, формулювання висновків та їх перевірки.

18. Семінар – педагогічна виставка ідей передбачає показ досягнень дослідницького колективу в справі пропаганди нових зразків наукової роботи студентів.

Структура семінару: I. Підготовча частина: протягом року йде робота всього дослідницького колективу над проблемою; визначаються матеріали для експозиції на семінарі. II. Організаційна частина: визначення мети, завдань, порядку проведення семінару; розподіл учасників за групами, яких об'єднує загальний тематичний інтерес; презентація наукових ідей у кожній групі (творчій лабораторії) окремо – обґрунтування використаних розробок плану впровадження ідей у роботу колективу; колективна підготовка презентації робіт перед усіма учасниками семінару. III. Виставка наукових студентських робіт: загальна характеристика проблеми науково-дослідного гуртка: презентація робіт; виставлення матеріалів для ознайомлення з їх змістом; робота експертної групи щодо виявлення кращих робіт. IV. Підсумкова частина: підбиття підсумків педагогічної виставки – визначення кращих робіт; підсумок проведення семінару – педагогічна виставка ідей (виявлення недоліків і перспектив); самоаналіз роботи учасників семінару.

19. Семінар-практикум – форма навчально-дослідної роботи, яка сприяє використанню теоретичних знань на практиці. Мета семінару-практикуму: самостійне виконання практичної або лабораторної роботи.

Семінари-практикуми проводяться після ознайомлення з великим блоком теоретичного матеріалу або перед вивченням теорії: складається дослібно-експериментальний образ матеріалу, який будуть обговорювати.

Проведенню семінару передують вступні лекції та інструктивні заняття. У процесі проведення семінару-практикуму використовують прийоми опорних знань. Засобами управління діяльністю є інструкції, що містять правила та послідовність дій, інформацію щодо повторення матеріалу, опис і зображення лабораторного обладнання, порядок виконання завдань, контрольні питання за темою і список літератури. У ході роботи над проблемою слухачі вирішують завдання творчого характеру: моделюють ситуації, розробляють нестандартні проекти, проводять порівняльний аналіз теорії з даними, що отримуються в ході експерименту: розглядають соціальні, педагогічні, історичні, філософські дослідження; перевіряють наукові факти відносно певних досягнень на практиці.

Структура проведення семінарів-практикумів.

I. Підготовчий етап. Робота творчої групи: вчених, викладачів, студентів. Вивчення труднощів, пов'язаних з реалізацією теми. Виявлення педагогічних умов для реалізації її в кожному підрозділі. Вибір теми для проведення семінару, в якій найповніше відображено обрану проблему. Визначення залежно від мети і змісту семінару його форм та методів. Розподіл учасників семінару за творчими групами з використанням банку даних щодо інтересів та ділових якостей викладачів, студентів. Підготовка рекомендацій до семінару (визначення кола проблем, які він має розглянути, списку необхідної літератури). Підготовка пакета матеріалів за темою семінару. II. Основний етап семінару. Теоретична частина семінару: викладення теоретичних положень обговорюваної теми. Методична підтримка семінару: відвідування учасниками відкритих занять, самопідготовки; аналіз творчими групами здобутої інформації про ступінь вирішення цієї проблеми в педагогічній практиці з урахуванням положень, викладених у теоретичній частині семінару. Психологічна підтримка семінару: проведення психологами тренінгів, ділових і рольових ігор, практикумів, обговорення проблеми з метою підвищення психологічної компетентності студентів-дослідників. Обговорення та корегування розроблених рекомендацій щодо впровадження результатів роботи семінару. III. Підсумковий етап передбачає отримання зворотного зв'язку і вивчення результативності семінару: проведення експрес-опитування його учасників з метою отримання інформації про ступінь розкриття проблеми; аналіз реалізації теоретичних положень, розглянутих на семінарі, у педагогічній практиці.

20. *Комплексний семінар* – це семінар, структура якого містить елементи різних семінарів. Мета семінару: формування системи знань, розвиток гнучкості мислення та дій, набуття вміння орієнтуватися в ситуації залежно від виконання різноманітних видів діяльності.

21. *Семінар – критичне мислення*. Мета: формування спроможності до конструктивного діалогу з партнером; здатності відстоювати у точку зору та визнавати її недосконалість при висуненні опонентами аргументованих заперечень, передбачає спрямованість на самодіагностику на основі всебічного глибинного аналізу та осмислення нової інформації, вміння виявлення внутрішніх взаємозв'язків між основними поняттями і причин різноманітних явищ.

Структура семінару: організаційний момент (ознайомлення з метою, завданнями та інструктаж щодо проведення семінару: розподіл за групами); роз-

мінки (психологічні тренінги, спеціальні розминки, рольові ігри, міні-експерименти, нетрадиційні й з розвитку проблеми); актуалізація; колективне створення асоціативних кущів; усвідомлення нового матеріалу; робота в парах; таблиця гіпотез; стратегія взаємонавчання; стратегія малих груп; рефлексія; таблиця прогнозування; стратегія “вільний лист”; асоціативний кущ.

Висновки. Отже, для ефективного залучення студентів до наукового пошуку ефективно будуть використовувати такі форми організації семінарських занять, як просемінарські заняття, семінар: ділова гра, захист проекту, ліквідації безвихідних ситуацій, семиразового пошуку, ситуація, контрольних запитань, АВВЗ, фокальних об'єктів, семінар гірлянд випадковостей та асоціацій, семінар Менделла, розгорнута бесіда, доповідь, пошуковий семінар, семінар-диспут, конференція, проблемний, педагогічна виставка ідей, комплексний, семінар – критичне мислення. Проведене дослідження не вичерпує порушеної проблеми. Подальшого розвитку потребує виявлення ефективних форм і методів проведення практичних занять.

Список використаної літератури

1. Буланова-Топоркова М.В. Педагогика и психология высшей школы / М.В. Буланова-Топоркова. – Ростов н/Д : Феникс, 2002. – 544 с.
2. Кузьменко О.В. Організація навчального спілкування школярів на уроці-семінарі / О.В. Кузьменко. – Х. : Основа, 1997. – 126 с.
3. Ортинський В.Л. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / В.Л. Ортинський. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 472 с.
4. Пионова Р.С. Педагогика высшей школы : учеб. пособ. / Р.С. Пионова. – Минск : Университетское, 2002. – 256 с.
5. Сабитов Р.А. Основы научных исследований : учеб. пособ. / Р.А. Сабитов ; [Челябинский гос. ун-т]. – Челябинск, 2002. – 138 с.

Стаття надійшла до редакції 14.02.2013.

Белостоцкая О.В. Семинар как форма учебно-исследовательской работы студентов

На основе анализа научно-методической литературы в статье обоснованы формы организации и проведения семинаров как формы учебно-исследовательской работы

Ключевые слова: учебно-исследовательская работа, методика, семинар

Bilostots'ka O.V. Seminar as a form of research work of students

On the basis of the analysis of the scientifically-methodical literature in article forms of the organisation and carrying out of seminars as forms of research work are proved.

Key words: research work, technique, seminar